

*Казанова Ольга,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Olga4860513@gmail.com*

ЖАНРОВА ПРИРОДА ФІЛОСОФСЬКОЇ ЛІРИКИ Т. ШЕВЧЕНКА

У процесі становлення й розвитку національної літератури ХІХ століття творчості Т. Шевченка належить особливе місце. Ця винятковість неодноразово засвідчувалась літературознавцями, вона утверджена і незаперечна у сучасному науковому дискурсі. Та все ж говорити про вичерпаність шевченкознавства явно зарано. Зокрема, йдеться про дослідження жанрової природи філософської лірики Т. Шевченка, що виявляє особливості розуміння й трактування автором багатьох проблем людського буття, розкриває його своєрідне світовідчуття.

Чимало літературознавців зверталися до осмислення ідейно-художнього феномена філософської лірики Т. Шевченка в аспекті розгортання елегійних та медитативних мотивів, інтерпретації філософського потенціалу окремих поезій періоду заслання (праці В. Смілянської, Н. Чамати та ін.). Дослідження філософської лірики у генологічній системі творчості Т. Шевченка дає підстави більш детально схарактеризувати її художні особливості: своєрідність тематики (споглядання світу, історіософські міркування), зміна суб'єктної організації поезій (рух від фіксації суб'єктивних почуттів ліричного героя до узагальнених роздумів, основою яких є ідентифікація ліричного «Я» із народним «Ми»), автентична система зображально-виражальних та композиційних засобів тощо. У переважній більшості поезій великого письменника, особливо періоду заслання, екзистенційні мотиви самотності, усвідомлення трагічності власного життя, нещасливої долі поступово переростають в узагальнені розуми про долю країни, міркування про зрадливу людську природу, пошуки причин національного забуття:

*Самому чудно. А де ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людей і долю проклинать*

*Не варт, сїй-богу. Як же жити
На чужині на самоті?
І що робити в заперті?.... [1, с. 335].*

У філософській ліриці поета переживання, настрої – первинні, але простежується так само смислова інтенція – необхідність обґрунтування, пояснення, апеляція не лише до почуттів читача, а й до його розуміння та оцінки зображеного. Проблематика багатьох поезій Т. Шевченка розкриває зацікавленість автором глобальними питаннями буття українського народу: поневолення, національного гноблення, забуття рідної культури, мови, історії, що зумовлює перевагу абстрактного предмета художнього зображення над індивідуальним, особистісним:

*Дурні та гордії ми люди
На всіх шляхах, по всій усюди,
А хвалимось, що ось-то ми
І над землею, і водою,
І од палат та до тюрми
Усе царі, а над собою
Аж деспоти – такі царі
І на престолі, і в неволі....
По волі розуму горить,
Як той маяк у синім морі,
Чи те... в житейськїм. Само так
У нас у костяній коморі
Горить розумний той маяк,
А ми оливи наливаєм
Та байдуже собі співаєм
– Чи то в годину, чи в напасть... [1, с. 457].*

Суб'єктивна модальність оповіді набуває вимірів художнього узагальнення, спрямовує відповідну рецепцію читача. Вираження давніх спогадів, почуттів відбувається за допомогою метафор, символів, яким притаманна не автономно-споглядальна цінність, а вказівка на контекстуальні відтінки узагальнення окремого, суб'єктивно сприйнятого його у творі. Використовуючи тропи, народнопоетичні символи автор розширює семантику висловлювань, що вимагає вдумливої інтерпретації тексту. Туга, біль,

божевілля обмірковується, почуття переходить у думку. У поезіях виявляється своєрідний спосіб реалізації змісту – поєднання об'єктивного і суб'єктивного планів, завдяки чому внутрішнє розкривається як суто зовнішнє. Це зумовлює і характерну композицію віршів. Текст легко розбивається на окремі частини – логічно завершені уривки думки, розвиток яких часто має градаційний характер: від медитативних роздумів про власну долю, національні проблеми до експресивного заклику до боротьби, протистояння тощо. Часто поезії оформлюються як монолог, від імені ліричного «Я», але водночас мовлення набуває діалогічного характеру, оскільки передбачає апеляцію до суб'єктно неозначеного «іншого», що виявляється в тексті в різних іпостасях: суб'єктного «Я» та невизначених суб'єктів. Формою звертань відтворено внутрішню апелятивність викладу, що виявляє смислову та прагматичну спрямованість лірико-суб'єктивних інтенцій висловлювання та надає тексту узагальненого змісту:

*Чи ми не здіймемося знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В степи і дебри рознесли!
Нехай і так. Не наша мати,
А довелось поважати.
То воля господа. Годійть!
Смиріться, молитесь богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть.
Любіть її... [1, с. 308].*

Насичені експресивною образністю спонукання, звертання стають засобами концентрації уваги читача, активізують емоційне співпереживання тексту. У багатьох поезіях Т. Шевченко не просто висловлює почуття, описує певні історичні реалії, але ставить досить складні і по суті важливі питання, на які намагається сам дати відповідь, а також активізує поза текстовий діалог із читачем. Читач сам не помічає, як залучається до філософських міркувань, пошуків смислу, аналізує і переживає події разом із автором. Органічне

переростання особистої драми ліричного героя у філософські роздуми над питаннями національної пам'яті, гідності, духовного становища українців у жахливих умовах бездержавності виявляє специфіку екзистенційно-філософської думки видатного письменника, формує своєрідну концепцію усвідомлення соціальних та національних проблем життя народу, поняття свободи. Такі поезії Т. Шевченка залишили глибокий потенціал для духовного розвитку українського суспільства і понині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Г. Козар. Київ : Дніпро, 1977. 597 с.

*Канюка Андрій,
магістрант факультету філології і журналісти,
Скуратко Тетяна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
tanyabidov@gmail.com*

«ГАЙДАМАКИ» Т. ШЕВЧЕНКА:

СЦЕНІЧНА РЕЦЕПЦІЯ ЛЕСЯ КУРБАСА

Кожна епоха породжує митців, які стають її обличчям, втілюючи у своїй діяльності найістотніші тенденції її духовного розвитку. Саме таким митцем був Тарас Шевченко, людина-епоха, від якої розпочинається новий відлік в історії українства. Кобзаревими стежками йшов і Лесь Курбас – театральний реформатор-філософ, режисер театру і кіно, талановитий актор і драматург 20-х – початку 30-х років ХХ століття.

Новаторство Лесь Курбаса простежуємо у співіснуванні в «Молодому театрі» творів абсолютно відмінних культурних епох, у вмінні втілювати у життя такі форми театального мистецтва, в яких могла б проявитися творча індивідуальність, неповторність сучасного молодого покоління українського акторства національної культури, спроектованої на європейську, що зможе збудувати свої нові цінності в театральному мистецтві.